

УДК 159.92/316.4

DOI: 10.31732/2663-2209-2025-80-363-370

Дата надходження: 30.11.2025

Дата прийняття до друку: 17.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025

Ця робота ліцензується відповідно до [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

ДОБА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: КАМО ГРЯДЕШІ?

Ольга Петрунько¹, Олександр Плющ²

¹Д-р психол. наук, старший науковий співробітник, професор кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, Україна, e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

²Д-р психол. наук, старший науковий співробітник, м. Київ, Україна, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8398-5148>

THE AGE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE: QUO VADIS?

Olga Petrunko¹, Oleksandr Pliushch²

¹Doctor of Psychological Sciences, Senior Research Fellow, Professor of the Academic and Scientific Institute of Psychology, "KROK" University, Kyiv, Ukraine, e-mail: OlgaPV@krok.edu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9023-5265>

²Doctor of sciences (Psychology), Senior Researcher, Kyiv, Ukraine, e-mail: plyushch110@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8398-5148>

Анотація. Стаття присвячена осмисленню феномена штучного інтелекту та його ролі у розвитку високорозвинених інформаційних суспільств, їх наукових, освітніх та інших систем і людства в цілому. Штучний інтелект розглядається як новітня технологія, що з'явилася у відповідь на глобальні виклики цифрової доби і має надзвичайно великий потенціал впливу на всі сторони життєдіяльності людства. Акцентовано увагу на тому, що однозначної думки академічної спільноти на природу і функціонал штучного інтелекту наразі немає, і думки експертів переважно поляризуються навколо двох позицій: 1) це створений людством метайнструмент, який виведе людство на шлях еволюції через розквіт колективного розуму; 2) це досить небезпечний інструмент, який становить приховану загрозу і здатний спричинити інволюційний розвиток людства, спрямувавши його на шлях егоїстичної економії розумових зусиль, інтелектуальної дезактивації та когнітивного спрощення.

Показано, що величезне значення у виборі людством еволюційного чи інволюційного шляху свого розвитку має стратегія звернення його до штучного інтелекту: бінарна стратегія егоїстичного використання як «інструменту для себе» чи стратегія саморозвитку через звернення до колективного розуму. Ці стратегії засновані на двох базових пояснювальних парадигмах – бінарній («свідомість – матерія») та тринітарній, або парадигмі саморозвитку («свідомість – носій свідомості – матерія»).

Обстоюється думка, що бінарна парадигма не дає змоги адекватно оцінити місце штучного інтелекту в еволюції людини і людського пізнання, зводячи аналіз до технократичного порядку денного та антропоморфізації цифрових технологій. Натомість пропонується альтернативний підхід у парадигмі саморозвитку, де штучний інтелект пропонується розглядати як унікальну технологічну можливість для створення альтернативних моделей свідомості, які в часи сучасної технологічної революції можуть стати відповіддю на глобальний інформаційний виклик та ризик когнітивного колапсу. У межах парадигми саморозвитку носієм штучного інтелекту виступає не технічна система, а спільний продукт команди розробників, яким приписуються ознаки суб'єктності та інтелект, оскільки цей продукт надає можливість для розв'язання інтелектуальних задач найвищого рівня складності. Що ж до приписуваної штучному інтелекту суб'єктності, то вона, на думку авторів статті, є не чим іншим, як віддзеркаленням власної суб'єктності користувача, або «дзеркальною суб'єктністю».

Таким чином, штучний інтелект розуміється не як незалежний від суб'єкта, такий що є виключно продуктом високих технологій, а як продукт колективної діяльності розробників і користувачів та каталізатор подальшої спільної інтелектуальної діяльності. На відміну від бінарної методології, де природний і штучний інтелект перебувають в опозиції один до одного, у методології саморозвитку головними є індивідуальний і колективний суб'єкти пізнання, які взаємодіють у технологічному просторі штучного інтелекту, що дає підстави говорити про коеволюцію колективного розуму і технологій в ім'я еволюції людства на гуманістичних засадах.

Ключові слова: мислення, штучний інтелект, бінарна парадигма, парадигма саморозвитку, метакультурна позиція, рекурсивне коло, дзеркальна суб'єктність, колективний розум.

Формул: 0; рис.: 0, табл.: 1, бібл.: 11

Abstract. The article is devoted to understanding the phenomenon of artificial intelligence and its role in the development of highly developed information societies, their scientific, educational and other systems, and humanity as a whole. Artificial intelligence is considered as a new technology that has emerged in response to the global challenges of the digital age and has an extremely large potential to influence all aspects of human life. Attention is drawn to the fact that there is currently no unambiguous opinion of the academic community on the nature and functionality of artificial intelligence, and the opinions of experts are mainly polarized around two positions: 1) it is a meta-tool created by humanity that will lead humanity onto the path of evolution through the flowering of collective intelligence; 2) it is a rather dangerous tool that poses a hidden threat and is capable of causing the involuntal development of humanity, directing it onto the path of selfish economy of mental effort, intellectual deactivation, and cognitive simplification.

It is shown that the strategy of turning to artificial intelligence is of great importance in humanity's choice of an evolutionary or involuntal path of its development: a binary strategy of selfish use as a «tool for oneself» or a strategy of self-development through appeal to the collective mind. These strategies are based on two basic explanatory paradigms – binary («consciousness – matter») and trinitarian, or the paradigm of self-development («consciousness – carrier of consciousness – matter»).

It is argued that the binary paradigm fails to adequately assess the place of artificial intelligence in the evolution of man and human cognition, reducing the analysis to a technocratic agenda and anthropomorphization of digital technologies. Instead, an alternative approach is proposed in the paradigm of self-development, where artificial intelligence is proposed to be considered as a unique technological opportunity for the creation of alternative models of consciousness, which in the times of the modern technological revolution can become an answer to the global information challenge and the risk of cognitive collapse. Within the self-development paradigm, the carrier of artificial intelligence is not a technical system, but a joint product of a team of developers, who are attributed with the signs of subjectivity and intelligence, since this product provides an opportunity to solve intellectual problems of the highest level of complexity. As for the subjectivity attributed to artificial intelligence, in the opinion of the authors of the article it is nothing more than a reflection of the user's own subjectivity, or «mirror subjectivity».

Thus, artificial intelligence is understood not as independent of the subject, such as is exclusively a product of high technology, but as a product of the collective activity of developers and users and a catalyst for further joint intellectual activity. Unlike the binary methodology, where natural and artificial intelligence are in opposition to each other, in the methodology of self-development, the main ones are the individual and collective subjects of knowledge, which interact in the technological space of artificial intelligence, which gives grounds to speak of the coevolution of collective intelligence and technology in the name of the evolution of humanity on humanistic principles.

Key words: thinking, artificial intelligence, binary paradigm, self-development paradigm, metacultural position, recursive circle, mirror subjectivity, collective mind.

Formulas: 0; **fig.:** 0, **tab.:** 1, **bibl.:** 11

Постановка проблеми та її актуальність. З появою інтернету світ став свідком вибухового зростання інформації, в результаті чого накопичено величезну кількість даних, обсяг яких невпинно і стрімко зростає. Внаслідок цього старі схеми роботи з інформацією стають неефективними: великий її обсяг істотно ускладнює орієнтацію в ній, постійна поява нової інформації призводить до старіння вже існуючої інформації. Людство дедалі більше усвідомлює, що встигати за новими надходженнями і знати все практично неможливо і що традиційних людських можливостей для усотування інформації не вистачає. Сформульована свого часу теорія колапсу (Tainter, 1988) показує, як через нездатність нарощувати когнітивну складність і керувати нею руйнувалися найрозвиненіші цивілізації. Тож поява новітніх цифрових технологій з

опрацювання інформації і обміну нею еволюційно виправдана, і без них дальший прогрес і навіть виживання людства надзвичайно утруднені або й неможливі.

Цифрові технології, з одного боку, є інструментом прогресу, а з другого – вони створюють чимало найрізноманітніших загроз (соціокультурних, політичних, економічних, психологічних), аж до масштабних соціальних конфліктів. Вплив цих технологій може перевищувати готовність і компетентність людства з їх освоєння, а відтак вони можуть створювати хаос на всіх рівнях функціонування суспільств і соціумів, а некомпетентне їх використання здатне актуалізувати ряд соціальних загроз, призвести до інституційної ерозії, кризи співпраці і соціальних комунікацій, девальвації науки й освіти, масштабних маніпуляцій суспільною довірою, колапсу

рефлексивних здібностей людства та інших цивілізаційних деструкцій. Усе це становить надзвичайно актуальну системну проблему сучасних інформаційних суспільств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатьма вітчизняними і зарубіжними науковцями приділено чимало уваги дослідженню цих питань, і більшість дослідників визнають факт серйозного цивілізаційного виклику, перед яким постали сучасні цифрові суспільства. Зокрема йдеться про те, що через наддоступність цифрових технологій (серед яких найдосконалішою є штучний інтелект) та некомпетентне їх використання людство втрачає здатність не лише до якісної інтелектуальної діяльності, а й до доцільної соціальної поведінки, що вочевидь виявляється в особливостях залучення індивідів до соціальних процесів (Mason, 2015). Так, вже нині спостерігаються відсутність координації та договороздатності учасників соціальних процесів, колапс систем управління, нездатність до самоорганізації й організації спільних дій тощо. Прибічники цієї точки зору пропонують для практичного вжитку концепцію інформаційної сфери (infosphere concept) та концепцію когнітивної етики (cognitive ethics concept) як такі, що здатні запобігти нарощуванню процесів соціальної ентропії, руйнації різноманітності і т. ін. Інакше кажучи, йдеться про інформаційну етику, в рамках якої повага до різноманітності та зниження ентропії є ключовими принципами самозбереження суспільств і соціумів (Tainter, 1988; Spitzer, 2012; Floridi, 2013; Bostrom, 2014). Інші автори критикують ідеї, пов'язані з технологічним контролем та іншими авторитарними тенденціями, притаманними цифровій добі, використовуючи при цьому термін «високотехнологічний фашизм» (Mason, 2015). Серед них є чимало авторів, стурбованих такими геополітичними тенденціями як націоналізм, мілітаризм, посилення різних форм диктатури і т. п. і вважають необхідними глобальну

консолідацію і співпрацю, подолання розриву між наукою, освітою, політикою й етикою на засадах інтеграції спільних знань і колективної відповідальності в умовах здорової конкуренції технологічних суб'єктів (Clark & Chalmers, 2010; Rovelli & Jackson, 2023).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Попри вказані вище дослідження означеної проблеми, нерозв'язаним залишається питання про межу, до якої штучний інтелект є інструментом розвитку людства і кожної окремої особистості, її світоглядних, інтелектуальних, комунікативних й інших компетентностей, після якої він перетворюється на «милиці», які придатні для тимчасової допомоги в особливих ситуаціях, але при тривалому користуванні вони перетворюються на інструмент, який не допомагає людині, а обмежує її природну активність і сприяє її деградації (Петрунько & Плющ, 2025).

Мета статті – проаналізувати основні моделі взаємодії людства зі штучним інтелектом; запропонувати та обґрунтувати пояснювальну модель, засновану на парадигмі саморозвитку суб'єкта.

Виклад основних результатів дослідження. Одною з фундаментальних ознак, яка вирізняє людського індивіда як живу біопсихосоціальну систему, серед представників будь-яких інших біопсихосоціальних, а тим більше технічних систем, є здатність мислити. Людина від народження не лише наділена цією здатністю, а й приречена бути мислячою соціальною істотою, яка співвідносить себе зі Світом, в якому їй сталося жити, розвиватися, діяти. Тож мислення – це активна функція людини, як гарантує їй належний ресурс адаптації в Світі.

У нашому дослідженні мислення як ознака активної індивідуальної й соціальної сутності людини розглядається насамперед як процес вбудовування людини у простір і в природу Всесвіту, де процеси життя та пізнання невіддільні один від одного, а

еволюція соціальних систем передбачає наростання складності колективного розуму у проектуванні спільного майбутнього (Maturana & Varela, 1980). У цьому контексті соціуми, їх політика і економіка розглядаються не як ринок чи план, а як динамічна рівновага взаємодіючих систем (людей, організацій), які прагнуть синхронізуватися заради розвитку чи виживання. Зокрема, політика та історія постають не лише як боротьба за владу чи «вичіплені» з соціокультурного дискурсу випадковості, а як конкуренція семантичних картин світу та розвиток колективних форм мислення – від первісних структур до глобальних цивілізацій (Arendt, 1963; Giddens, 1984).

А отже вкотре актуалізується питання: штучний інтелект – це інструмент розвитку й удосконалення людства, чи це черговий «технічний прорив» у розвитку штучних цифрових систем до визнання їх як таких, що здатні мислити? Наразі думка академічної спільноти пристає на користь технічної моделі отриманих від штучного інтелекту зисків, а відтак технології штучного інтелекту (які дедалі більше набувають статусу експертних систем) є цифровими системами, побудованими на великих, спеціально створених, ретельно відсортованих і досить жорстко структурованих базах даних. Ці системи за допомогою створених масивів даних і розроблених алгоритмів аналізу здатні здійснювати пошук відповідей на запити користувачів і пропонувати релевантні відповіді й відгуки на надіслані запити. Вони застосовують новітні технології нейромережевого й іншого навчання, створені спеціально підготовленими робочими командами і спрямовані на

реалізацію розумових і соціальних задач різного ступеня складності. Уявлення про функціонування цих технологій і вплив їх не лише на користувачів штучного інтелекту, а й на суспільства в цілому ґрунтуються на кількох пояснювальних парадигмах – унітарній (в рамках якої носієм інтелекту є виключно людина), бінарній (згідно з якою людина здійснює інтелектуально-мислительну діяльність разом з машиною) та тривимірній (за якою людина є співавтором спільної діяльності разом з іншими людьми та разом з технологіями, в процесі якої відбуваються її розвиток і саморозвиток).

Серед означених парадигм на особливу увагу заслуговують останні дві, оскільки саме вони репрезентують процеси комунікації індивідуальних і групових суб'єктів та штучного інтелекту. Порівняльний аналіз уявлень про представлені для аналізу парадигми розуміння штучного інтелекту (бінарну та тринітарну, або парадигму саморозвитку) варто, на думку авторів статті, розпочати з оптики притаманного їм розуміння Світу, або зі структурації моделей світу. Так у бінарній парадигмі модель світу конструюється крізь призму дихотомії, або через двовимірну оптику «свідомість – матерія», а в тривимірній парадигмі, або в парадигмі саморозвитку – крізь призму тривимірної оптики: «свідомість – носій свідомості – матерія», де носій свідомості, що перебуває в процесі саморозвитку, є квантовою структурою, в якій матерія і свідомість становлять інтеграційну єдність. Ці і деякі інші диференціальні показники бінарної і тривимірної парадигми представлено в Таблиці 1:

Порівняльний аналіз парадигм розуміння штучного інтелекту (ШІ)

Основні відмінності в розумінні штучного інтелекту	Бінарна парадигма	Парадигма саморозвитку
Оптика розуміння Світу	Двовимірна: свідомість – матерія	Тривимірна: свідомість – носій свідомості – матерія
Особливості процесу пізнання	Лінійне зростання знань	Рекурсивні кола
Носій штучного інтелекту	Технічний пристрій	Команди розробників
Суб'єктність штучного інтелекту	Майбутній суб'єкт	Дзеркальна суб'єктність комунікатора
Модель комунікації з суб'єктом пізнання	Суб'єкт-об'єктна Суб'єкт-суб'єктна (в майбутньому)	Суб'єкт-об'єктна Суб'єкт-суб'єктна, Метасуб'єктна
Головна функція штучного інтелекту	Від підпорядкування до майбутнього домінування	Інструмент в руках вдумливого суб'єкта

Як бачимо, у рамках бінарної парадигми процес пізнання уявляється як лінійне зростання масиву знань, для якого характерне накопичення фактів і взаємозв'язків між ними, що уможливорює прогнозування і детермінацію майбутніх подій. Бінарна парадигма («свідомість – матерія», «людина – машина») ігнорує фундаментальні відмінності між людським мисленням та алгоритмічними операціями машини. Вона пропонує механістичний, редукціоністський підхід до розуму та свідомості, згідно з яким комп'ютери створюються людьми і діють строго за правилами математики та логіки. Як наслідок, машини здатні імітувати не лише деякі інтелектуальні здібності людини, а й складні мислительні і творчі процеси.

Натомість у парадигмі саморозвитку йдеться про зсув у бік філософії активного пізнання, де майбутнє – не даність, що піддається розрахункам, а відкритий простір спільної співтворчості суб'єктів по мірі нарощування ними складності організації свого буття згідно зі складністю реального світу. На відміну від механічного, штучного, «живе» людське мислення апріорі соціальне за своєю природою. Воно породжене не лише

фізіологічними та біохімічними мозковими процесами, а й соціальним буттям людини, в т. ч. її включенням у колективну діяльність інших поколінь людей. Воно є результатом комунікації людей як суб'єктів, які будують спільне майбутнє та використовують різні інструменти пізнання, що передбачає вихід у метакультурну позицію за межі наявної моделі світу. Інакше кажучи, в контексті методології саморозвитку розгляд пізнання виходить із фактів не тільки індивідуальної, а й колективної свідомості, і дозволяє сформулювати проблему пізнання як соціальну проблему: проблему соціальних взаємин індивідуальних і колективних суб'єктів, опосередковану досягнутим рівнем життєдіяльності суспільства, що включає освіту, науку та сучасні виробничі технології. Цей циклічний процес можна означити як «рекурсивне коло» (де під умовним «колом» розуміється замкнена чи напівзамкнена «петлеподібна» лінія як символ кругового руху), що по суті являє собою механізм, за яким, згідно з парадигмою саморозвитку, відбувається процес пізнання: знання → дія → зворотний зв'язок → оновлене знання.

З урахуванням наявних знань і здатності ними користуватися суб'єкт формує власний проєкт майбутнього, планує відповідні дії у середовищі свого функціонування, отримує зворотний зв'язок, коригує свій проєкт і вдосконалює свій інструмент пізнання. Це робить пізнання не детерміністським, а діалогічним та етично навантаженим процесом, де, крім оперування даними, можливий розвиток і саморозвиток суб'єкта разом з іншими суб'єктами пізнання. Спільна трансформація їхнього світогляду передбачає подолання суб'єктоцентризму шляхом розширення соціального контексту. Тож рефлексія здійснюється з метакультурної позиції суб'єкта, його здатності виходити за рамки власної культурної моделі, і це відкриває широкі можливості для породження нових, спільних з іншими смислів. Разом із цим координація спільних дій потребує метасемантики – як здатності відтворювати і розуміти смисли поза формальними змістами. З огляду на це інтелект розглядається не тільки як обчислювальна потужність та оперування даними, які можуть бути притаманні технічній конструкції, а в т.ч. як здатність до смислотворення, створення нових смислів у відкритому світі. Тож суб'єкт, який став на шлях саморозвитку, є діалоговою або й полілоговою системою, що здійснює соціальну комунікацію й опрацювання інформаційних текстів інших її учасників. При цьому кожний учасник створює власну частину соціального тексту, а всі вони разом є його активними співавторами, котрі разом тією чи іншою мірою саморозвиваються.

Висока технологічність штучного інтелекту дає підстави припускати, що він здатний до смислотворчості. Однак, це означало б і його здатність виходити за межі оперування накопиченими ним знаннями і системами знань. Це можливо як суто формальна «творчість» штучного інтелекту, яка є лише результатом технічного комбінування і встановлення не так причинно-наслідкових, як

кореляційних зв'язків між окремими фрагментами знань про соціальну дійсність. Лише живим людям доступні такі види знань і емоцій, як, наприклад, осмислення і переживання під час бомбардувань свого житла, переживання й осмислення смертельної загрози через ядерну чи бактеріологічну загрозу, загрозу гуманітарної катастрофи через блекаут тощо. Подібний екзистенційний досвід недоступний штучному інтелекту. Штучний інтелект «знає» лише те, що йому про це «розповіли» його розробники і користувачі. Він не може вийти за межі дискурсу, закладеного розробниками, якщо ці межі не в змісті, а в самій архітектурі процесу, коли ідеологічні обмеження можуть бути не явними, а прихованими. Тож знання, якими наділений штучний інтелект, обмежені сферою наявних комунікацій, а носієм штучного інтелекту є команда його розробників, яка створює алгоритми збору інформації та програми її опрацювання, підбирає тексти, на яких проводяться навчання, налагоджує зворотні зв'язки й удосконалює алгоритми. Еволюція інструменту пізнання є частиною загального розвитку структури в умовах обмеженої енергії та зростання ентропії (хаосу).

Можна провести паралель між розвитком архітектури обчислювальних систем штучного інтелекту (від простих експертних систем до діалогових систем чат-ботів, а від них до мультиагентних LLM, що імітують колективне мислення й узгодження точок зору) та типами людського мислення як мислення одиничного (унітарного) суб'єкта, колективного суб'єкта та колективного метасуб'єкта (Петрунько & Плющ, 2025). У зв'язку з цим слід зазначити, що команда розробників тих чи інших технологій штучного інтелекту є колективним суб'єктом, що не просто саморозвивається, а доцільно розвивається у контексті розв'язання поставленого перед ними запиту свого суспільства на створення подібних технологій. І, до слова, розробники технологій штучного інтелекту

бездоганно справляються з цими завданнями. Озброєні знаннями з різних сфер людського буття, в т.ч. і з академічних та прикладних наук, вони створили інформаційно-комунікативне середовище, де є «місце всім» і де кожен може побачити своє відображення на дисплеї оператора.

Проте, повернімося до базових понять, зокрема до поняття «суб'єктність» як ознаки активної функції суб'єкта пізнання. Суб'єктність у парадигмі саморозвитку, на відміну від бінарної парадигми, має деякі особливості. Вона виявляється як наслідок взаємодії користувача зі штучним інтелектом за механізмом віддзеркалення в процесі цієї взаємодії власної суб'єктності (наприклад, як у випадку із дзеркальними нейронами). Отже, йдеться про дзеркальну суб'єктність, спричинену тим, що користувач антропоморфізує (олюднює) штучний інтелект, приписує йому роль «живого» інтелектуального чи соціального співрозмовника, роль суб'єкта, в якому він, як у дзеркалі, бачить себе самого, а відтак і наділяє його відповідними атрибутивними ознаками. Через олюднення (антропоморфізацію), проєктовану на штучний інтелект, суб'єкт увиразнює власні потреби, цінності, мотиви, настанови, цілі тощо, і це цілком узгоджується з парадигмою саморозвитку, де зовнішні інструменти постають засобами внутрішньої трансформації (Петрунько & Плющ, 2025).

Тож ще раз підкреслюємо, що дзеркальна суб'єктність не є свідченням суб'єктності штучного інтелекту. Це поняття акцентує увагу на тому, що штучний інтелект може служити каталізатором рефлексії та стимулятором розвитку суб'єктності в допитливого користувача, який осмислює і пізнає світ. Залежно від складності інструменту пізнання та глибини рефлексії суб'єкта штучний інтелект сприймається ним або як всезнаючий і «сильний» комунікатор, який розширює контексти і спрощує інтелектуальну діяльність, або ж як нову

технологію пізнання, яка може використовуватися в т.ч. для саморозвитку. Тож суб'єктність, яка може бути приписана штучному інтелектові, – це дзеркальне відображення суб'єктності комунікатора, яке виникає на основі зворотного зв'язку в процесі інтерпретації текстів користувачем та реконструкції ідей авторів цих текстів. А відтак можемо констатувати: дзеркальна суб'єктність має досить високу механізмичну силу. Завдяки їй споживачі штучного інтелекту з розвинутою суб'єктністю і високим рівнем когнітивної складності удосконалюють свої інтелектуальні і соціальні компетентності. Натомість споживачі з незрілою суб'єктністю дедалі більше потрапляють у полон «розумних» текстів і дедалі глибше занурюються в ілюзії: соціокультурні, політичні, психосоціальні, ілюзії щодо себе самих тощо. Люди починають вірити в химери, які – з подачі чи за підтримки штучного інтелекту – самі створили.

Крім когнітивних навичок роботи з інформацією відбувається й розвиток метакогнітивних навичок, що дозволяє прогнозувати результати застосування здобутих знань (реконструкція майбутнього соціального контексту). У цьому разі поряд із саморозвитком індивідуальних суб'єктів може спостерігатися когнітивна еволюція колективного розуму, який прагне нових форм організації і виявлення. У цьому сенсі сучасні цифрові технології – це не просто інструмент пізнання, а й участь разом з людиною у розвитку сучасних суспільств. Саме в симбіозі людського мислення і людської інтуїції, організованої діяльності індивідуальних і соціальних, у т.ч. колективних, суб'єктів та штучного інтелекту слід шукати відповіді на найскладніші питання щодо майбутнього людства. І майбутнє належатиме не тим, хто має більше знань, а тим, хто здатний їх інтегрувати, конструювати нові знаннєві системи, а також здатний до співпраці як з іншими людьми, так і з технологіями штучного інтелекту.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Сучасний етап розвитку цивілізації, визначений експертами як доба штучного інтелекту, характеризується не лише соціальними, а й системними інформаційно-технологічними викликами, до яких людство змушене активно адаптуватися. Унаслідок цього перебудовуються когнітивна структура свідомості й інтелектуально-мислительна діяльність не лише окремих індивідів, а й соціумів, трансформуються уявлення людей про Світ і своє місце в ньому. У зв'язку з цим постає питання про загальний вектор цих змін: це шлях до еволюції чи це шлях до когнітивного колапсу, інволюції й занепаду цивілізації.

2. Відповідь на поставлене питання потребує критичного перегляду існуючих наукових уявлень (наукових парадигм) щодо статусу людини в світі інформаційних технологій, в т. ч. аналізу її взаємодії зі штучним інтелектом. Еволюційно першим пояснювальним парадигмам – унітарній («мислення є виключно функцією зрілої особистості») та бінарній («мислення Vs технології»), бракує пояснювальної сили. Тому, як альтернатива, пропонується парадигма з

тривимірною оптикою – парадигма саморозвитку, згідно з якою саморозвиток суб'єкта відбувається через комунікацію зі штучним інтелектом на трьох рівнях: суб'єкт-об'єктному, суб'єкт-суб'єктному та метасуб'єктному.

3. У парадигмі саморозвитку головна функція штучного інтелекту – служіння людству на всіх рівнях його представництва (служити багатим і бідним, кураторам і виконавцям, пересічним і талановитим тощо), але це насамперед допомога в оптимізації когнітивної діяльності, розв'язанні актуальних інтелектуальних задач, у реалізації задач власного розвитку і саморозвитку. Приписування йому інших функцій, надання йому суб'єктності й інших ознак олюднення є небезпечним. Крім деградації когнітивних навичок і соціальних стосунків через некомпетентне використання штучного інтелекту в науці й освіті, прогнозуємо формалізацію й деградацію управлінських рішень, ерозію особистої й соціальної відповідальності та інші ознаки суспільної деструкції, які доведеться аналізувати не в термінах «когнітивного кола» як природного циклу саморозвитку суб'єкта, а в термінах «когнітивного зашморгу» на його розвитку.

Література:

1.Петрунько, О., & Плющ, О. (2025). Взаємодія людини і штучного інтелекту: пошук пояснювальної парадигми. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2(78), 424–431. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-424-431>

2.Arendt, H. (1963). *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*. New York: Viking Press. 275.

3.Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press. 352.

4.Clark, A., Chalmers, D. (2010). *The Extended Mind*. Ed. by R. Menary. Cambridge: MIT Press, 27–42.

5.Floridi, L. (2013). *The Ethics of Information*. Oxford University Press. 238.

6.Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press. 418.

7.Marcus, G., & Davis, E. (2019). *Rebooting AI: Building Artificial Intelligence We Can Trust*. Pantheon Books, New York. 247.

8.Mason, P. (2015). *PostCapitalism: A Guide to Our Future*. London: Allen Lane. 368.

9.Maturana, H.R., & Varela, F.J. (1980). *Autopoiesis and Cognition: The Realization of the Living*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company. 141.

10.Rovelli, C., & Jackson, M. C. (2023). Quantum mechanics and Alexander Bogdanov's worldview: A conversation. *Systems Research and Behavioral Science*, 40(2), 320–327. <https://doi.org/10.1002/sres.2928>

11.Tainter, J.A. (1988). *The collapse of complex societies*. Cambridge: Cambridge University Press. 250.